

A NYELVŐR POSTÁJA

A labdarúgó-Európa-bajnokság angol–szlovén mérkőzésén a kommentátor a következőt mondta: Sok csere volt, talán öt perc befigyel.

Mit értett a *befigyel* szó alatt?

A szlengszó egyik jelentése: valamely kellemetlen tényező, esemény megjelenése valaki életében, cselekedeteiben, például *befigyel* az egyes osztályzat a naplóba, indexbe egy sikertelen felelet vagy vizsga esetén, ugyanakkor a *befigyel* szónak az is volt a jelentése a katonai szlengben, ha valakit a laktanyából nem engedtek haza, és kénytelen volt a hétvégét vagy az ünnepeket bent tölteni. De használatának köre ennél ma már sokkal szélesebb. Egészen elképesztő és oda nem illő helyzetek jellemzésére is használják, és a szöveggörnyezet segít az értelmezésben. „A Király utca 9. udvarában is *befigyel* a muskátli.” Azaz van muskátli. „Elég vicces, amikor a fekete nadrág alatt *befigyel* (kilátszik) a fehér zokni.” A „sok csere volt, talán öt perc *befigyel*” esetében a szó jelentése: valószínűleg lesz öt perc hosszabbítás. (Egy hasonló jelenségről itt írtunk: Erdélyi 2023: 461–6.)

Hogyan írandó a *magyar tanár* szó?

Abban az esetben, ha azt jelenti, hogy magyar nyelv és irodalom szakos tanár, akkor egybeírandó, ha azt, hogy magyar nemzetiségű tanár, akkor külön. Úgy is mondhatjuk, hogy minden *magyartanár magyar tanár*, de nem minden *magyar tanár magyartanár*. Ugyanez a szabály vonatkozik minden nyelvtanár elnevezésére: *angoltanár, némettanár* stb.

Pontosan mit jelent a *butatelefon*?

Az okostelefon ellentétéként született meg a *butatelefon* szó. Nevezhető hagyományos mobiltelefonnak is. Reneszánszukat élük a régi típusú mobiltelefonok. Úgy látszik, a fiatalok körében is sokan cserélik le okostelefonjaikat hagyományosabb verziókra. A *butatelefon* a pusztán telefonálásra és SMS-küldésre alkalmas mobilokra utal. Sokak számára megkönnyebbülést okoz az okostelefon után egy hagyományos telefont használni, mert elszakadhatnak a közösségi média beszippantó hatásától és az állandó online jelenléttől. Egy most születő új jogszabály nem engedné az okostelefonok használatát az iskolákban. Így egyre több gyerek kap *butatelefont* a szüleitől, amivel el tudja érni a családját, ha szükséges, de nem lehet vele internetezni.

Az egyik honlapon olvastam: Hamarosan pályázható a kutatói ösztöndíjprogram. Nem úgy volna helyes, hogy hamarosan lehet pályázni a kutatói ösztöndíjprogramra?

A *-ható*, *-hető* a termékeny képzők sorába tartozik, hiszen új, idegen szavakon is megjelenik, például *lájkolható*. Korábban azonban elsősorban csak tárgyias igékhez járult, például: *olvasható írás*, *kifogásolható adat*, *értékelhető eredmény*. Az utóbbi időben határozói bővítményű igékhez járulva újszerűnek, szokatlannak tűnhet, de hibásnak nem nevezhető. Ilyenek a következő képzett igék: *táncolható zene*, *katintatható link*, *élhető város* stb. Sajátos módon tömörítik a jelentést ezek a képzett szavak. Ilyen a *pályázható* ösztöndíjprogram, azaz olyan ösztöndíjprogram, amelyre lehet pályázni. (A *-ható/hető* képzőről lásd: Balázs 2000: 124, 2001: 43–4, 2002: 228–9; Balázs–Zimányi 2007: 92.)

A Szómagyarító honlapon kisebb vita alakult ki. Az egyik hozzászóló a jelentés értelemben a *jelentmény* szót használta, ezt egy másik hozzászóló erősen kifogásolta. Helyes ez a szó?

A *jelentmény* szó a nyelvújítás korában keletkezett (Balázs 1997: 143). Szily Kálmánnak A magyar nyelvújítás szótárában a következő szerepel: „megkülönböztetésül magától az *actustól*: a *jelentéstől*.” Tehát a *jelentmény* kifejezés alatt a cselekvés eredményét értették és értjük. Régen ugyanabban a jelentésben használták, mint ma a *jelentés* szót. A *jelentmény* szóra 459, a *jelentésre* 15 millió találat van az interneten. Van, amikor külön szónak tekintendő, ha ugyanazon a szótóhoz az *-ás*, *-és* vagy a *-mány*, *-mény* képzőt kapcsoljuk. Például: *követelmény*, amit valamely téren valakitől, valamitől jogosan elvárhatunk vagy megkövetelhetünk; valakivel, valamivel szemben támasztott igény. A *követelés* jog szerint valakihez tartozó vagy valakinek járó dolog kérése vagy igénylése. Például a behajthatatlan *követelés* egy olyan tartozás, melynek megfizetését nem várhatjuk az adóstól. Hasonló szópár a *szállítmány* (együttvéve mindenféle cikk, melyeket valahova szállítanak) és a *szállítás* (valaminek egyik helyről egy másikra vitele).

Sokan felteszik a kérdést: Melyik helyes: a *rendszer váltás*, a *rendszer változás* vagy a *rendszer változtatás*? Sőt többen ki is javítják a másikat, ha a nem nekik tetsző változatot használja.

Ha a három, igéből képzett főnevet nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a *váltás* és a *változtatás* cselekvő igéből van képezve, a *változás* pedig történést kifejezőből. Ennek ellenére mindhárom alatt nyilvánvalóan azt értjük, hogy ez az esemény tudatos cselekvés eredményének tekinthető. Ha az internetes keresőben vizsgálódunk a három kifejezésről, akkor a következő eredményeket kapjuk: a *rendszer váltás* 1.520.000-szer fordul elő, a *rendszer változás* 508.000-szer, a *rendszer változtatás* pedig a legkevesebbszer, 115.000-szer. Tulajdonképpen mindhárom kifejezés alatt összességében ugyanazt értjük, mégpedig a következőt: Magyarországon az 1988-

tól megindult és az 1990-es szabad választásokkal részben befejeződött politikai folyamat, amely a kádári diktatórikus jellegű pártállami rendszert alakította át politikai reformok sorozatával többpártrendszeres parlamenti demokráciává. A történészeknek az az álláspontjuk, hogy a *rendszerváltozás* fogalma fejezi ki leginkább az 1987 és 1990 közötti politikai, társadalmi, gazdasági, sőt kulturális átalakulás magyarországi folyamatát. Azonban a nyelvhasználat nem figyel efféle jelentésbeli elkülönítésre a három kifejezés alkalmazásakor, a tudományos pontosság a köznyelvi használaton ezúttal sem kérhető számon.

A Miatyánkból való „...és ne vigy minket a kísértésbe...” mondatban a a *vígy* hosszú vagy rövid *i*-vel írandó? Tudom, hogy a *vígyél* rövid alakja, és jómagam erre az analógiára építenék: *tesz* → *tegyél/tégy*, *vesz* → *vegyél/végy*, vagyis hosszú a magánhangzó. Jól gondolom?

Van a rendhagyó igéknek egy kis csoportja, amelyeket *sz*-es, *v*-s tövűeknek hívnak, és túlnyomórészt analóg módon viselkednek: *tesz*, *vesz*, *visz*, *hisz*, *lesz*, *eszik*, *iszik*. Ezeknek az egyik töve, amely épp a felszólító mód, általános (alanyi) ragozású, egyes szám második személyű rövid alakjainál használatos, úgy jön létre, hogy a magánhangzós végű tőváltozat magánhangzója megnyúlik: *tégy*, *végy*, *légy* (kivétel a *higgy*). Ezek alapján tehát a helyes alak: *vígy*. Az *eszik*, *iszik* igék megfelelő rövid alakja nem használatos.

Szakirodalom

- A magyar helyesírás szabályai*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2015. (AkH.)
- Balázs Géza 1997. *The Story of Hungarian. A Guide to the Language*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza 2000. *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve*. Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza 2002. *Nyelvünkben a világ*. Ister Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza – Zimányi Árpád (szerk.) 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz–Westermann Könyvkiadó. Celldömölk.
- Erdélyi Kiara 2023. Rosszul lesz vagy berosszul? Hálózatelvű összehasonlító vizsgálat. *Magyar Nyelvőr* 461–6. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.4.461>
- Szily Kálmán 1999. *A magyar nyelvújítás szótára*. Nap Kiadó. Budapest.
- Parapatics Andrea 2008. *Szlengszótár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly
nyelvész, főiskolai tanár
Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet
E-mail: minya.karoly@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2421-3580>